

Neologizmusok a mai magyar szókészletben

Sólyom Réka

1. Bevezetés

Előadásomban azokkal a neologizmusokkal foglalkoztam, amelyek a mai magyar nyelvben az elmúlt években jelentek meg. Néhány éve kezdtem érdeklődni az új szavak, kifejezések iránt, s 2004-től kezdve folyamatosan figyeltem és gyűjtöttem a magyar nyelvben megjelenő neologizmusokat.

Az így létrejött gyűjtemény szó- és kifejezésanyaga több forrásból származik: alkalmam volt a Nyelvtudományi Intézet Közönségszolgálatának naplóit (a továbbiakban: napló) megtekinteni. E naplók a Nyelvtudományi Intézet Nyelvművelő Osztályán működő nyelvi tanácsadó szolgálat-hoz érkezett kérdések, problémák anyagát tartalmazzák. Vizsgálódásomat ezután kiterjesztettem más területre is: az *Édes Anyanyelvünk* című folyóirat *Új szavak, kifejezések* című rovatát 2003-tól kezdve kísértem figyelemmel, s itt is számos új, napjaink magyar nyelvében megjelenő neologizmust találtam. Meg kell említenem a gyűjtésnek egy spontán formáját is: dolgozatom szavai, kifejezései között számos olyan is található, melyeket napi- és hetilapokban, plakátokon és az interneten olvastam, illetve a rádióban vagy a televízióban hallottam.

Előadásom első célja az volt, hogy bemutassam az elmúlt két-három év magyar köznyelvének új szavait és kifejezéseit. Második – ám korántsem másodlagos – célja pedig az, hogy e neologizmusok bemutatásával is érzékeltessem, hogy nyelvünkben milyen jelentős mértékű változás zajlik nap mint nap.

2. Áttekintés. Változások a szókészletben

A szókészlet változásának folyamatában kiemelkedő szerepet töltenek be a társadalmi okok (Minya 2003: 7–8). A nyelvtörténeti korszakhatárok általában követik a történelmi változások fordulópontjait. A 20. században három ilyen nagy mértékű változás történt:

- a) az első, majd a második világháború jelentős technikai fejlődést hozott. Ezt a fejlődést a szókészlet változása is követte;
- b) a trianoni döntést követően Magyarország elszakadt a német nyelvű területektől, így az eddig gyakran átvett és használt német szavak mennyisége és szerepe is csökkent;
- c) az 1945 utáni társadalmi és politikai változások következtében ismét jelentős változásokat tapasztalhattunk a szókincsben.

Megállapítható az is, hogy az 1989-es és az 1990-es év társadalmi-politikai változásai is korszakhatárnak számítanak. Az idegen nyelvek, az informatikai fejlődés hatására bekövetkezett változások a szókincs terén nagyon szembetűnők és jelentősek, így jól vizsgálhatók, rendszerezhetők. A szókincs a nyelv legkevésbé állandó része: a nyelv szókészlete sokkal gyorsabb ütemben változik, mint a nyelvtani rendszer vagy a hangrendszer (Minya 2003: 8).

3. A neologizmus fogalmának meghatározása

Mint azt Minya Károly megjegyzi, „a neologizmus fogalmának, mivoltának meghatározása problémát okoz. Sokféle nyelvi tényre vonatkoztatva használjuk a neologizmus elnevezést, s ezeket a nyelvi jelenségeket nehéz egyetlen, valamennyit felölelő meghatározásba belesűríteni” (2003: 13).

Szathmári István a következőképpen határozza meg a neologizmus fogalmát: „A neologizmusok azok az új szavak, kifejezések, jelentésárnyalatok, nyelvtani formák, amelyekkel a nyelv, a társadalmi viszonyok és a gondolkodás fejlődésével párhuzamosan, állandóan gazdagodik” (2004: 154–55).

Zsemlyei János a következőket állapítja meg a neologizmusokról: „A neologizmusok egyrészt amiatt jönnek létre, mert a megismerés fejlődik: a megismert új fogalmakat, dolgokat meg kell nevezni, másrészt a kifejezést szüntelenül megújítani igyekvő költői lelemény hívja életre őket. Egyesek közülük széles körben elterjedtek, másoknak viszont szűk a

használati körük (a költői nyelvben vagy csak valamely nyelvváltozatban fordulnak elő)” (1996: 24).

Jelen dolgozatban Szathmári István meghatározását veszem alapul a neologizmusok meghatározásakor; nagyon fontosnak tartom ugyanis kiemelni a társadalmi és gondolkodásbeli viszonyok változását az új szavak és kifejezések vizsgálatakor, hiszen e dimenziók tekintetében a későbbiekben figyelemmel lehet kísérni a korábban keletkezett neologizmusok sorsát. A nyelvet használó közösség gondolkodásának megfigyelése pedig a kialakult és kialakulóban levő új szavak és kifejezések szemantikai vizsgálatára ad lehetőséget.

4. A neologizmusok csoportosítása: korábbi és újabb csoportosítási szempontok

A neologizmusok hagyományos csoportosítására többféle módot is találhatunk: Zsemlyei János és *A mai magyar nyelv* című jegyzet négy csoportot különít el a neologizmusok rendszerén belül:

- a) új szavak: azok a szavak, melyek fogalmi tartalmát régebben más szó jelölte (pl. *hűtőszekrény*),
- b) fogalmi neologizmusok: az új tárgyak, új fogalmak nevei (pl. *műhold*),
- c) jelentésbeli neologizmusok: olyan szavak, melyeknek megváltozott a jelentésük (pl. *poloska* 'lehallgatókészülék'),
- d) formai neologizmusok: azok a szavak, melyeknek az alakján történik változás (pl. *matek*) (Zsemlyei 1996: 25).

E csoportosítás gyakran átfedésekhez, a szempontok keveredéséhez vezetett. Minya Károly e bizonytalanság feloldására azt javasolja, hogy a neologizmusokat két fő szempont szerint csoportosítsuk: I. a neologizmusok keletkezésének célja: szükségszerű, gyakorlati céllal létrejövő neologizmusok; stilisztikai, neologizmusok, „egyszeri előfordulások” (Minya 2003: 16); II. a neologizmusok keletkezésének módja szerint (Minya 2003: 14). A két nagy csoporton belüli alcsoportok a következők:

- I. A neologizmusok keletkezésének célja
  1. Szükségszerű neologizmusok
  2. Stilisztikai neologizmusok
- II. A neologizmusok keletkezésének módja
  1. Szóösszetétellel létrejött neologizmusok
  2. Szóképzéssel létrejött neologizmusok
  3. Elvonással létrejött neologizmusok
  4. Szóvegyüléssel létrejött neologizmusok
  5. Mozaikszó-alkotással létrejött neologizmusok
  6. Rövidüléssel létrejött neologizmusok
  7. Jelentésbővüléssel létrejött neologizmusok
  8. Az idegen szavak mint neologizmusok
  9. A lexéma értékű szószerkezetek mint neologizmusok.

Előadásomban s dolgozatomban a Minya javasolta csoportosítási módot alkalmaztam, így ugyanis lehetőségem nyílt arra, hogy pontos, számszerű adatokkal szemléltessem a gyűjtött korpusz tagjainak keletkezési módja szerinti megoszlását. Ugyanakkor azáltal, hogy a gyűjtött neologizmusok vizsgálatakor a keletkezés célja szerint is csoportosítottam e lexémákat és frazémákat, alkalmam nyílt arra is, hogy a stilisztikai neologizmusokat (amelyek elsősorban a reklámnyelvben, üzletelnevezésekben s a szleng szavakban és kifejezésekben jelentek meg) elkülönítsem a szükségszerűektől.

5. A gyűjtött neologizmusok jellemzése 1.: tematikus csoportosítás

Előadásomban a 2004-től kezdve gyűjtött neologizmusokat tematikus csoportosításban mutattam be. Az egyes csoportok a következők:

- 1) szabadidő, szórakozás, étkezés (66 db neologizmus),
- 2) technika, kultúra (45 db neologizmus),
- 3) egészség, sport (37 db neologizmus),
- 4) közgazdaság, kereskedelem (19 db neologizmus),
- 5) informatika (18 db neologizmus).

Mint az a zárójelben közölt számadatokból is látszik, összesen 185 neologizmust s ezek értelmezését, magyarázatát vizsgáltam meg. (A keletkezési mód szerinti csoportosításban ennél több, összesen 221 neologizmust csoportosítok más elvek alapján – e számbeli eltérés oka az, hogy a keletkezési mód szerinti csoportosításba egy pontban vizsgáltam egy-egy neologizmus szócsaládját, így egy-egy magyarázatnál gyakran több – az alapszóból származó – szóalak is szerepel.) Jelen cikkben – a terjedelmi korlátok miatt – az összes eddig gyűjtött összes új szó és kifejezés ismertetésére nincs lehetőségem, ezért álljon itt mindegyik csoportból néhány jellemző példa, melyek közül többnek a jelentését előadásomban is ismerttettem:

5.1. Szabadidő, szórakozás, étkezés

- *animátor*: 'eredetileg hatalom nélküli vezetőt jelent. Újabban humánszervező, szabadidős és közönségszervező, közösségfejlesztő jelentése terjedt el.' Szöösszetételben pl.: *gyermekanimátor* (www.freeweb.hu)
- *bulcsi*: 'buli'. Igeként *bulcsizik* ('bulizik') alakban fordul elő (Berkéné 2004: 45)
- *hip-hopper*: 'a hip-hop zenei műfaj képviselője' (vö. *rapper, rocker*) (Viva TV, 2004. augusztus 18.)
- *kávézda*: 'kávézó, kávéház' (egy budai kávéház neve)
- *kolbászda*: 'pecsenyesütő; különféle húsokat, kolbászokat stb. helyben fogyasztásra és elvitelre árusító üzlet' (egy budai üzlet neve)
- *kulturális turista*: 'olyan turista, aki a kulturális értékek tanulmányozása, megtekintése céljából utazik bel-vagy külföldre'
- *romkocsmá*: 'olyan kocsmá, étterem (és gyakran szórakozóhely is), amely egy szándékosan romos, rossz állapotban levő helyen (gyakran régi gyár- vagy raktárépületben) üzemel' (RTL Klub, 2005. július 5.)
- *sajtroppancs*: 'olajban kisüthető sajttal töltött ropogós fasírt' (Bakony Sajtroppancs – reklám, TV2, 2006. február 12.)

5.2. Technika, kultúra

- *belmagyar*: 'a Magyarország területén élő magyarok megnevezése a *külhoni magyar, külmagyar* ellentétéként' (*Édes Anyanyelvünk* XXVII. 5: 17)
- *csekkol*: 'ellenőriz'. Az angol *check* igéből. Igekötős alakban: *becsekkol*
- *dugófigyelő autó*: 'a közlekedési dugók környékén egy termék reklámozása céljából tartózkodó autó, amelyből a dugóban várakozóknak az adott terméket (például nyáron alkoholmentes sört) ingyen osztogatják' (Juventus Rádió, 2005. augusztus 2.)
- *fénymásolda*: 'fénymásoló helyiség, fénymásoló szalon' (Széchenyi István Egyetem, Győr)
- *gyerekkapcsoló*: 'a gyerekek számára is elérhető magasságban elhelyezett villanykapcsoló' (Németh 2004: 143)
- *kapunyitási pánik*: 'a fiatalság egyre nagyobb részét érintő félelem az önálló életkezdéstől, a szülői ház biztonságától való elszakadástól' (*Édes Anyanyelvünk* XXVI. 5: 17)
- *slágerszak*: 'divatos, népszerű egyetemi vagy főiskolai szak, melyre minden évben sok diák jelentkezik' (RTL Klub, 2006. február 12.)
- *zoom* (e.: zúm) (az angol *zoom* 'objektív' szóból): 'digitális fényképezőgéppel vagy mobiltelefon kamerájával ráközelítés egy objektumra'. Be-lőle képzett ige a *zoomol, rázoomol*

5.3. Egészség, sport

- *babatiszta ásványvíz*: 'olyan nagy tisztaságú, különleges eljárással készült ásványvíz, amelyet akár az újszülöttek is megihatnak'
- *biotéka*: 'biotermékeket kínáló üzlet, amelyben gyakran természetes alapanyagokat felhasználó fodrászat és kozmetika is működik'
- *csokoholista*: 'mániákus csokoládéevő'

- *donorriadó*: 'a szervátültetésre várókhöz telefonon vagy interneten érkező riasztás arról, hogy számukra alkalmas beültethető szervet találtak' (*Nők Lapja* LVII. 6: 51)
- *indigógyerek*: 'nagyon érzékeny, jó megérzőképességgel rendelkező tehetséges gyerek (akinek az aurája állítólag indigókék színű – innen az elnevezés)'
- *parlagfűkommandó*: 'a parlagfű eltávolítását (lenyírását, lekaszását) ellenőrző csoport, mely megbünteti annak a területnek a tulajdonosát, ahol parlagfüvet találnak' (TV2 *Tények*, 2005. július 5.)
- *tanorexiás*: 'olyan személy, aki mániákusan sokat szoláriumozik, nem törődve azzal sem, hogy ezzel egészségének árt'
- *tömegel*: '(testépítés során) tömeget növel tömegnövelő szerekkel'

5.4. Közgazdaság, kereskedelem

- *babakötvény*: 'az állam által a fiataloknak nyújtott életkezdési támogatás rendszere'
- *dugóadó*: 'a londoni autósok által akkor fizetendő bírság, ha munkanapokon reggel 7.30 és délután 6.30 között behajtanak a belváros meghatározott övezetébe' (Németh 2004: 137)
- *kamionstop*: 'a teherautó-forgalomnak bizonyos időszakban (főleg nyáron) hétféteken és ünnepnapokon központilag elrendelt szüneteltetése' (*Édes Anyanyelvünk* XXVI. 3: 17)
- *mikrovállalkozás*: 'kicsi, alkalmazott nélküli vállalkozás' (*Édes Anyanyelvünk* XXVII. 4: 17)
- *panelhitel*: 'panelház, -lakás felújítására igénybe vehető hitel' (*Édes Anyanyelvünk* XXVII. 5: 17)
- *rozsaövezet*: 'használaton kívüli ipari vagy közlekedési terület' (Németh 2004: 135)

- *üvegzebtörvény*: 'a közpénzek felhasználásáról szóló, a köztulajdon használatának nyilvánosságáról, átláthatóbbá tételéről és ellenőrzésének bővítéséről szóló 2003. évi XXIV. törvény' (www.meh.hu)
- *vérbiznisz*: 'illegális vérkereskedelem' (Németh 2004: 138)

5.5. Informatika

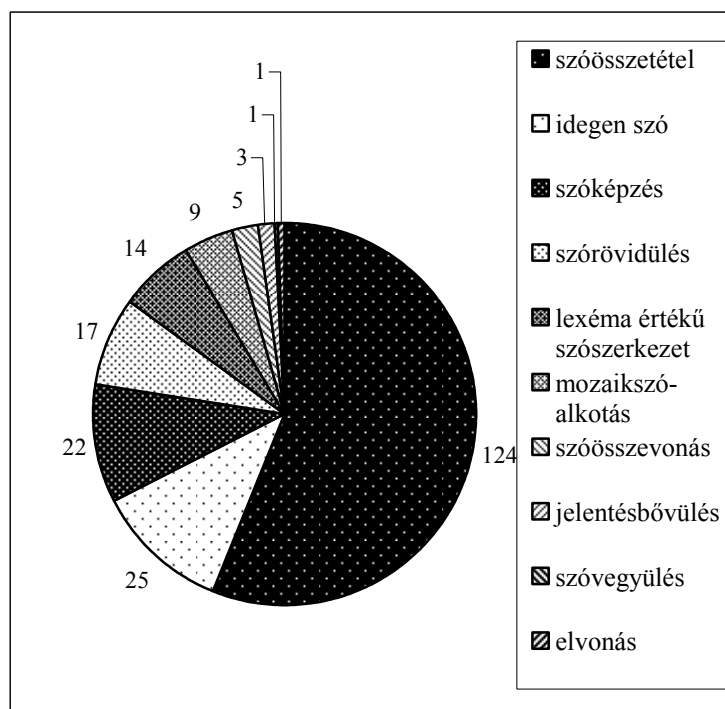
- *CC (cécé) (courtesy copy)*: 'elektronikus levél teljes másolata; másodpéldány'. Belőle ige is képződött: *cécézik*: 'számítógépes levelezőprogramban egy levélnek a teljes másolatát más(ok)nak elküldi' (*Édes Anyanyelvünk* XXVI. 4: 17)
- *kakaóbiztos számítógép*: 'kisgyermek számára, óvodai használatra készült, a környezeti ártalmaknak ellenálló számítógép' (*Magyar Hírlap*, 2004. augusztus 8.)
- *netművészet*: 'a világháló lehetőségeit felhasználó művészet' (Németh 2004: 135)
- *spam* (e.: szpem): 'internetes levélszemét; kéretlen küldemény' (*Édes Anyanyelvünk* XXVI. 3: 17.) Szóösszetételben is megjelenik: *spamszűrés*
- *trójai program*: 'a *spam* megvalósulási formája, kéretlen program, amely a felhasználó számára észrevétlenül lép működésbe (innen a *trójai elnevezés*)'
- *vírusíró*: 'számítógépes vírust, férget készítő szakember' (*Édes Anyanyelvünk* XXVII. 2: 17)
- *webnapló*: 'bárki által készíthető illetve elolvasható személyes internetes oldal; szubjektív magazin' (vö. *webnaplóíró*) (Németh 2004: 136)
- *webnaplóíró*: 'webnaplót készítő, író személy' (vö. *webnapló*) (Németh 2004: 136)

6. A gyűjtött neologizmusok jellemzése 2.: csoportosítás a keletkezés módja alapján

Előadásomban ezután a gyűjtött neologizmusok keletkezési módja alapján létrejött csoportjait mutattam be. Mint arra már fent utaltam, a keletkezés módja alapján végzett csoportosításban összesen 221 darab új szót és kifejezést vizsgáltam meg – itt tehát már az egyes szavak szócsaládjába tartozó szót és kifejezést is megvizsgáltam. Ezt a csoportosítási szempontot a következő diagrammal szemléltethetjük:

1. diagram: A gyűjtött neologizmusok számaránya a keletkezés módja szerint

Mint az a diagramon is látható, a keletkezés módja szerinti legnépesebb csoportot a szóösszetétellel létrejött új szavak csoportja alkotja (összesen 124 darab). Ezt követi az idegen szavak mint neologizmusok (25 darab), majd a szóképzéssel létrejött új szavak (22 darab) csoportja. Mivel e dolgozat keretében nincs lehetőségem arra, hogy részletesen ismertessem az egyes csoportokon belül elkülöníthető alcsoportokat – így például a szükségszerű és a stilisztikai neologizmusok alcsoportját vagy a szóösszetétel-

lel létrejövő új szavak esetében a szóösszetételek fajtáit –, ezért most néhány példát mutatok be az egyes keletkezési módokra, melyek között több alcsoportba tartozó példa is megfigyelhető:

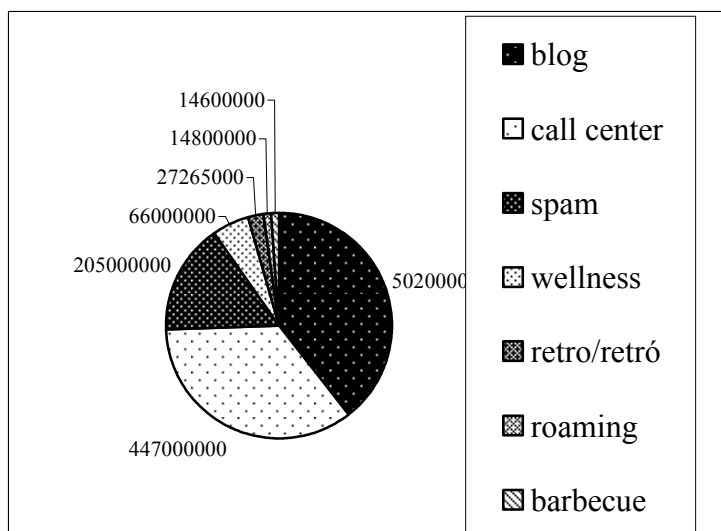
- Szóösszetétellel keletkezett neologizmusok: *kátyúvonal, wellnessmatrac, thermopohár*
- Idegen szavak mint neologizmusok: *jakuzzi, retró, roaming*
- Szóképzéssel keletkezett neologizmusok: *cécézik, kolbászda, zoomol*
- Szórövidüléssel keletkezett neologizmusok: *hari, tali, vodás*
- Lexéma értékű szószerkezetek mint neologizmusok: *arclifting kezelés, kutyagumigyűjtő zacskó, trójai program*
- Mozaikszó-alkotással keletkezett neologizmusok: *CC, HACCP, msn*
- Szóösszevonással keletkezett neologizmusok: *blog, füstli, gyáruháza*
- Jelentésbővüléssel keletkezett neologizmusok: *bugyi* ('műanyag tasak'), *vág, levág* ('ért, felfog')
- Szóvegyüléssel keletkezett neologizmus: *turkászás*
- Elvonással keletkezett neologizmus: *punnyad*

7. Néhány jellemző neologizmus használatának gyakoriságáról

A gyűjtött neologizmusok közül néhány esetében megvizsgáltam azt is, hogy milyen gyakran használjuk őket napjainkban. E gyakorisági vizsgálatot az internetes Google keresőprogram segítségével végeztem el. A keresési feltételeket a magyar weboldalakra szűkítve megvizsgáltam, hány találatot jelez a keresőprogram, s ennek alapján állapítottam meg a gyakorisági sorrendet. Választásom a gyűjtött neologizmusoknak három csoportjára esett:

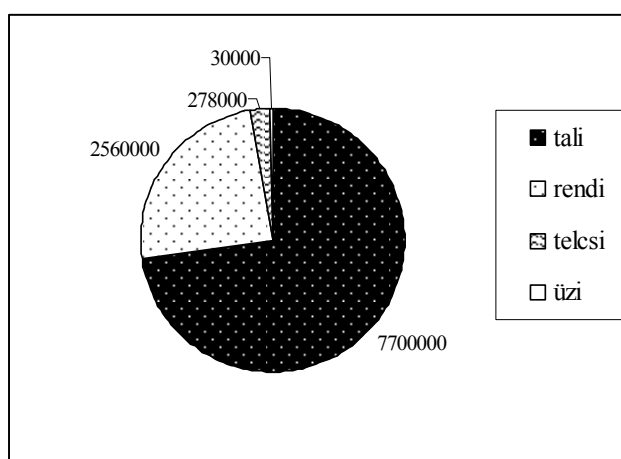
- 1) Az első csoportba tartoznak azok az idegen szóból keletkezett neologizmusok, amelyek napjaink „divatszavainak” is tekinthetők: *barbecue, blog, call center, retro/retró, roaming, spam, wellness*. Az első csoport tagjainak használati gyakoriságát a következő diagram szemlélteti (a Google keresőprogram eredményei alapján):

2. diagram: A gyűjtött idegen szavak mint neologizmusok gyakorisága (a hét leggyakoribb szó)

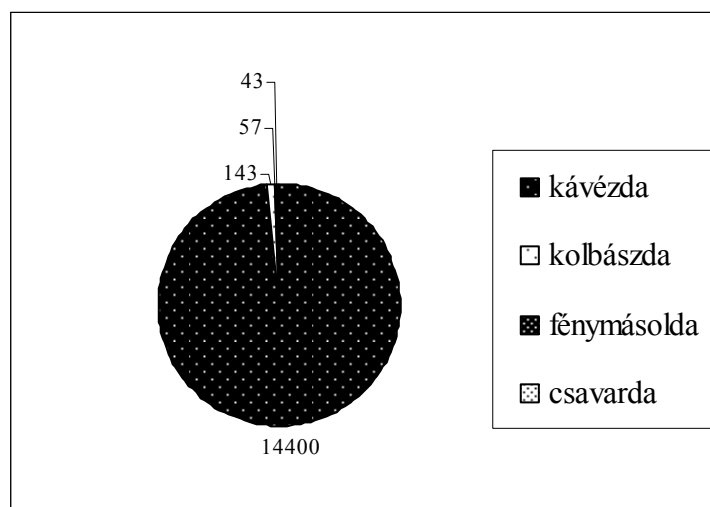
2) A második csoport tagjai az *-i* képzőt tartalmazó (szóösszevonással, illetve szórövidüléssel keletkezett) neologizmusok: *bulcsi, füstli, rendi, sajtli, sertli, söri, tali, telcsi, ücsi, üzi*. Használati gyakoriságuk (hasonló módon ábrázolva) a következő képet mutatja:

3. diagram: Az *-i* képzőt tartalmazó neologizmusok számaránya (a négy leggyakoribb szó)

3) a *-da/-de* képzős neologizmusok: *csavarda, fénymásolda, kávézda, kolbászda*. A harmadik csoport tagjainak használati gyakoriságát pedig a következő szám adatok jellemzik:

4. diagram: A -da/-de képzős neologizmusok használati gyakorisága

8. Összegzés, kitekintés

A neologizmusok vizsgálata során több olyan alkalmazott nyelvészeti probléma is felmerül, amelyeket folyamatosan szem előtt kell tartanunk az új szavak és kifejezések gyűjtése során. Ezek a következők: kiejtésbeli problémák (pl. *e-kommunikáció* vagy *í-kommunikáció?*), helyesírási problémák (pl. *e-mail* vagy *ímél?*, *euro* vagy *euró?*) és nyelvi kompatibilitási kérdések (fordítási, terminológiai kérdések az Európai Unión belül, pl. *roaming* vagy *barangoló?*).

A későbbiekben célom magának a neologizmus fogalmának, a fogalom történetének vizsgálata, tisztázása. A köznyelvben megjelenő új lexémák és frazémák gyűjtését természetesen folytatni fogom. A nap mint nap megjelenő új szavakat és kifejezéseket – az ebben a dolgozatban alkalmazott módszerekkel – a jövőben is lehet vizsgálni, csoportosítani, s új szempontok szerinti vizsgálatot (többek között a keletkező neologizmusok motiváltságát, metaforikusságát és metonimikusságát) is vizsgálni fogom. Nagyon tanulságos lesz dokumentálni azt is, hogy az újabb keletű szavak és kifejezések keletkezésükben, gyakoriságukban a régebbiekhez képest milyen eltéréseket mutatnak, milyen arányban változnak meg. S persze figyelemmel kell kísérni azoknak a neologizmusoknak a sorsát is, amelyeket napjainkig a szakirodalomban bemutattak, rendszereztek.

Irodalom

- Balázs Géza (szerk.) 2004. Új szavak, kifejezések (28–32.) *Édes Anyanyelvünk* XXVI. 1–5: 17.
- Balázs Géza (szerk.) 2005. Új szavak, kifejezések (33–37.) *Édes Anyanyelvünk* XXVII. 1–5: 17.
- Berkéné dr. Sajti Ilona 2004. Új jelenségek grammatikai vizsgálata SMS-szövegekben. In: Balázs Géza, Grétsy László (szerk.) *Új jelenségek a magyar nyelvben. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. 41–55.
- Minya Károly 2003. *Mai magyar nyelvújítás – szókészletünk módosulása a neologizmusok tükrében a rendszerváltozástól az ezredfordulóig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Németh Ervin 2004. Új jelentéstömörítő összetételek az újságírás nyelvében. In: *Új jelenségek a magyar nyelvben. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból*. Budapest: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. 133–46.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon: stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Zsemlyei János 1996. *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.

Summary

Neologisms in Present-day Hungarian

This paper deals with those new words and phrases that have occurred in the standard Hungarian language in the last three years. The author has been collecting these neologisms since 2004 and systematizes them in two ways. (1) The proportion of neologisms according to the mood of their formation, (2) the proportion of neologisms according to the aim of their formation. In this paper some examples are also given in order to show what kinds of neologisms have been collected in the last few years. In the second part of the paper the frequency of using is shown according to different groups of neologisms: the author examines three different groups of neologisms: (1) foreign words as neologisms, (2) neologisms containing *-i* affix, (3) neologisms containing *-da/-de* affixes and demonstrates their rate by the help of diagrams. The last part of this paper shows the future possibilities and aims of the present research.